

**Відгук офіційного опонента
на дисертацію Панова Володимира Олексійовича
«Соціально-економічний розвиток Закарпаття в 90-ті роки ХХ ст.»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 - історія України.**

Досвід державотворення України спонукає до осмислення цього процесу у різних аспектах, узагальнення методів та засобів реалізації соціальної та економічної політики, аналізу геополітичних умов формування окремих регіонів, виокремлення соціально-економічних особливостей на локальному рівні, дослідження проблеми взаємовпливів політичних процесів та економічного розвитку країни. Глибока соціально-економічна криза 1990-х років дотепер привертає увагу дослідників через свій масштабний вплив на подальші соціально-економічні і політичні процеси в країні. Безумовно важливими є спроби розглянути перебіг соціально-економічних перетворень 1990-х років також на рівні окремих регіонів України.

З огляду на це актуальним і важливим є дисертаційне дослідження Володимира Олексійовича Панова “Соціально-економічний розвиток Закарпаття в 90-ті роки ХХ ст.”, в якому дисертант здійснив спробу створити цілісну картину соціально-економічного розвитку області в 1991–1999 роках. Дослідження має міждисциплінарний характер, в ньому дисертант намагався узагальнити в рамках власної концепції здобутки економістів, істориків, політологів у вивченні історії краю в перші роки незалежної України.

У вступі вдало обґрунтовано актуальність, наукову новизну, територіальні і хронологічні рамки, з’ясовано об’єкт та предмет дослідження, сформульовано його мету і завдання, показано науково-практичне значення одержаних результатів. Структура дисертаційного дослідження відповідає завданням і меті дослідження, хоч і може бути піддана певній критиці (див. зауваження). Висновки чітко викладають досягнуті завдяки виконанню поставлених завдань результати і розкривають зміст відповідних частин роботи. Список використаних джерел і літератури оформлений якісно, так само як і додатки.

Зміст розділів відповідає поставленій меті і завданням дослідження. В першому розділі дисертант аналізує стан наукової розробки проблеми і джерельну базу дослідження, а також описує використані в дослідженні наукові принципи і методи. Для аналізу історіографії дисертант обрав предметно-тематичний підхід. Дисертант демонструє, що попри глибоку розробку окремих аспектів проблематики дослідження представниками економічної науки, цілісних і комплексних досліджень економічних процесів в області в 1991-1999 р. написано не було, що й обумовлює актуальність дослідження і його наукову новизну. Джерела дисертант поділяє на неопубліковані архівні, опубліковані органів центральної та місцевої влади, статистичні і матеріали періодичних видань.

У другому розділі дисертант розглядає економічний розвиток Закарпаття як результат довготривалого інституційного розвитку. На його думку, становлення в Україні в 1990-ті рр. інституційного екстрактивного режиму, що обмежував доступ широких кіл населення до економічних ресурсів та політичної влади. Автор також вказує на вплив процесів глобалізації на перебіг ринкових перетворень в Україні в 1990-ті. В другому підрозділі цього розділу дисертант аналізує суспільно-політичну дискусію в області, присвячену питанням автономії, а також аналізує в цьому контексті проблематику створення спеціальних економічних зон.

У третьому розділі дисертант у відповідних підрозділах аналізує кризові явища в промисловості, сільському господарстві, торгівлі, сфері послуг, інвестиційних процесах. Ключовим фактором поглиблення економічної кризи в області в перші роки незалежності (1991–1996) дисертант вважає деіндустріалізацію, яку автор розуміє і як скорочення промислового виробництва, і як скорочення його частки в регіональному валовому продукті, і як зниження технологічного рівня промисловості. Цей процес негативно вплинув, на думку дисертанта, і на розвиток аграрної сфери, де попри аграрну реформу відбулося зниження технологічного рівня, а також на стан торгівлі й інвестицій.

У четвертому розділі дисертант намагався продемонструвати “людський вимір” економічних процесів. В рамках цього розділу розглянуто особливості демографічної ситуації в області, проблему зайнятості та міграцій, безробіття. Також автор стисло охарактеризував вплив економічних процесів на стан добробуту і соціальної захищеності населення. В четвертому підрозділі здійснено спробу з позицій системного підходу і взаємозв’язку економічних і соціальних явищ проаналізувати вплив економічних процесів на соціальні зміни в закарпатському соціумі.

На наш погляд, авторові вдалося досягнути поставленої мети шляхом виконання дослідницьких завдань і сформулювати свій особистий внесок у розробку тематики економічного розвитку Закарпатської області в 1990-х роках. Попри це вважаємо за потрібне висловити певні зауваження, що стосуються змісту окремих положень праці, логіки організації матеріалу і т. д. Вони не мають на меті заперечення актуальності дисертаційного дослідження, його наукової новизини чи цінності досягнутих в ньому результатів, а носять рекомендаційний характер і спрямовані на те, щоб виявити ті проблемні місця, робота над якими може покращити дослідження.

1. Спостерігаються певні перекоси у побудові структури дисертації.

Головна увага звернена на економічні процеси, а соціальна сфера залишилася на другому плані. Особливо це помітно при визначенні мети, завдань, предмета та об’єкта дослідження.

2. Питання виникають щодо використаної літератури та джерельної бази дослідження. Список складає всього лише 274 позиції, хоча у роботі автор зазначає, що “проведено аналіз широкого кола джерел” (С. 42). По-перше, дисертант міг би залучити більшу кількість документів із Державного архіву Закарпатської області, а також більш активно використовувати матеріали з періодичних видань. По-друге, авторові вартувало б урізноманітнити джерела, наприклад, залучити джерела з архівів окремих установ області (Пенсійний фонд, Центр зайнятості, можливо СБУ, УМВС і таке інше), провести інтерв’ю з керівниками підприємств, дослідниками, управлінцями, залучити за можливістю

приватні архіви і т. д. Використання більш різноманітних джерел додало би роботі глибини і солідності. По-третє, досить умовним та необґрунтованим є поділ історіографії за тематичним критерієм: економічна, історична, суспільно-політична, соціологічна.

3. На узагальнюючому рівні написаний підрозділ про методологічні засади дослідження. Цей підрозділ передбачає не лише огляд методів, принципів дослідження, а його складовою є також аналіз понятійного апарату дослідження, якого не має у даній роботі. Так, для опису предмету дослідження, в тексті дисертації фактично як синонімічні використовуються поняття «економічні процеси», «соціально-економічний розвиток», «соціально-економічні трансформації», хоча між цими поняттями є певні смислові відмінності.

4. Слід відзначити, що з тексту другого розділу може виникнути думка про обумовленість економічних процесів, описаних в подальших розділах, особливостями політичної історії області, її досвідом перебування в складі різних держав, а в період незалежності досвідом становлення олігархічної системи і т. д. У цьому розділі вартувало б подати найважливіший аналітичний матеріал про те, як суспільно-політичні процеси та явища вплинули на економічний розвиток регіону та становище населення.

5. Логіка структурування матеріалу дисертаційного дослідження дисертантом зрозуміла, але є, на нашу думку, не надто вдалою. В другому розділі підрозділ 2.1 намагається показати економічні процеси на Закарпатті в 1991–1999 рр. в широкому контексті, починаючи від екскурсу в середньовічну історію і завершуючи стислою характеристикою економічних реформ в незалежній Україні в описуваний період. Це, на нашу думку, цікавий підхід, але він слугує своєрідним прологом і слабо тематично і логічно пов'язаний з подальшим текстом. Натомість, вартувало би конкретніше подати історичний контекст економічного розвитку Закарпаття станом на 1991 р., зокрема стан промисловості, торгівлі, сільського господарства.

6. Бракує роботі також порівняльної перспективи. Робота виграла би від більш глибокого порівняння економічних процесів в Закарпатській області з аналогічними процесами в інших областях України. Детальніше можна було б описати економічний розвиток різних районів Закарпатської області у порівняльному аспекті.

7. У третьому розділі дисертант загалом правильно, на наш погляд, аналізує взаємозв'язок між розвитком промисловості та інших галузей, але бракує аналітики: скільки ж було підприємців на Закарпатті, якими активами вони володіли? Чи були в області представники соціально відповідального бізнесу?

8. Наповнення четвертого розділу “Людський вимір економічних процесів в Закарпатській області в 1990-х роках” насичений інформацією про проблеми зайнятості, міграцію населення, соціальні зміни та інші аспекти. Водночас відсутній аналіз соціальної стратифікації населення. Окрім того, виклад матеріалу тут сумбурний, а рівень заглиблення в проблематику – дещо поверховий, що, очевидно, обумовлено бажанням охопити максимально широкий спектр явищ.

9. У продовження попереднього зауваження слід відзначити, що виклад матеріалу в четвертому розділі, а особливо в підрозділі 4.4., є доволі нелогічним і неструктурованим. Зрозуміло, що автор намагався максимально повно охопити соціальні явища, поглянувши на них крізь призму економічних процесів у досліджуваній період. Втім в підрозділі 4.4. цього автору зробити не вдалося, оскільки різноманітні приклади впливу економічних процесів на соціальний розвиток нагадують скорше набір фактів, аніж логічний виклад, в якому чітко видно обумовленість соціальних змін економічними факторами. Замість безуспішних спроб охопити всю широту соціального розвитку, авторові варто було зосередитися на кращому структуруванні наявного матеріалу і розробці аргументів на користь озвучених тез.

10. В роботі періодично трапляються взаємосуперечливі тези. Так, наприклад автор пише на с. 34 “українські та закарпатські вчені”, на с. 178

автор стверджує, що робітники змушені були конкурувати “за нечисленні низькооплачувані місця в аграрному та сировинному секторах, а також в сфері послуг”, водночас на с. 152 зазначено, що “підприємства легкої промисловості (Ужгородська швейна фабрика) змушені були залучати робочу силу із сусідніх гірських районів”.

11. Дисертаційному дослідженню не завадило би більш глибоке літературне і стилістичне редагування тексту з метою зменшення кількості хибодруків й забезпечення більшої стилістичної однорідності й вивіреності. Це ж стосується і кількарізних не виправданих повторів одних і тих положень або тверджень.

Висловлені зауваження не ставлять під сумнів актуальність дисертаційного дослідження Панова В. О., його наукову новизну і досягнуті результати: вони радше носять рекомендаційний характер і вказують на ті аспекти дослідження, які можуть бути покращені дисертантом в подальшій роботі над темою. Дисертація має характер серйозного наукового дослідження, вона пройшла апробацію на численних українських і зарубіжних конференціях, а її ключові положення були викладені в наукових статтях на сторінках фахових видань. Тому попри висловлені зауваження вважаю, що дисертаційне дослідження Панова В. О. “Соціально-економічний розвиток Закарпаття в 90-ті роки ХХ ст.” відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

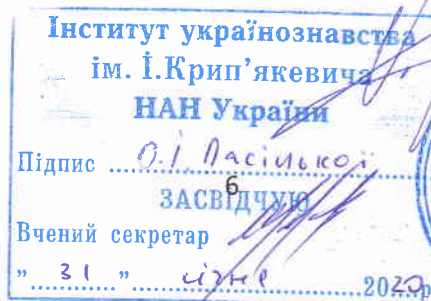
Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України

О. І. Пасіцька

